

Marianne på sykehus

Sammendrag

I 1948 gav Odd Brochmann (1909–92) ut sin kjente barnebok *Marianne på sykehus*. To år senere ble boken filmatisert på oppdrag fra Sosialdepartementet. Denne artikkelen tar opp spørsmålet om hvilke formål filmen skulle tjene. Utad ble filmen presentert som et forsøk på å lære barn at de ikke skulle være redde for å komme på sykehus. Internt la helsemyndighetene imidlertid vekt på at den skulle være en opplysningsfilm om de sosiale goder og den medisinske service i landet. I tillegg vil jeg hevde at filmen sprang ut av et ønske om å presentere landets sykehusvesen fra dets mest moderne side. Avslutningsvis vil jeg også problematisere selve karakteristikken av filmen som en opplysningsfilm.

Engelsk sammendrag finnes i artikkelen på www.tidsskriftet.no

Frode Weium

frode.weium@tekniskmuseum.no
Norsk Teknisk Museum
Kjelsåsveien 143
0491 Oslo

Arkitekten og forfatteren Odd Brochmann skrev og illustrerte flere barnebøker. *Marianne på sykehus* fra 1948 handler om vesle Marianne fra Svolvær (1) (fig 1). Hun har slukt mors brystnål sammen med plukkfisken, og må sendes med fly til Rikshospitalet i Oslo. Der blir hun røntgenfotografert, bedøvet og operert. Hun blir også kjent med andre syke barn og mange ansatte på Rikshospitalet, før hun til slutt kommer vel hjem til mor og far. Sammen med Anne Cath. Vestlys fortelling om Ole Aleksander på sykehus, tilhører *Marianne på sykehus* våre mest kjente litterære fremstillinger av barns møte med sykehusvesenet. Boken kom ut på nytt i 1958, og som bokklubbek med et opplag på hele 25 000 eksemplarer i 1972. I den

siste utgaven ble handlingen blant annet flyttet fra Rikshospitalet til sykehuset på Stokmarknes.

I desember 1950 hadde filmen om *Marianne på sykehus* premiere i Oslo, med kong Haakon, statsminister Einar Gerhardsen og flere fra Storting og Regjering til stede i kinosalen. Det var den eneste større norske filmen med premiere dette året. Den 45 minutter lange filmen var bygd over Brochmanns bok og ble karakterisert som en sosial opplysningsfilm. Den var produsert av Norsk Film A/S. Manusarbeid og regi var ved Titus Vibe Müller, som like før hadde hatt suksess med filmen *Kampen om tungtvannet*. Store deler av filmen ble tatt opp på Rikshospitalet og en rekke ansatte var med. «Alle tegn tyder på at «Marianne på sykehus» vil bli en publikumstreffer av rang,» skrev en anmelder (2). I løpet av de to første ukene ble filmen sett av mer enn 31 000 mennesker.

På oppdrag fra Sosialdepartementet

Initiativet til filmen om *Marianne på sykehus* kom fra statlig hold. Sosialdepartementet med statsråd Aaslaug Aasland i spissen var oppdragsgiver. Videre utgjorde Statens Filmsentral bindeleddet mellom departementet og produsenten Norsk Film A/S. Statens Filmsentral hadde blitt opprettet i 1948, med Sosialdepartementet som en av de sentrale pådriverne. Institusjonen skulle være et samordningsorgan for filmvirksomheten i Forsvarsdepartementet, Kirke- og Undervisningsdepartementet, Landbruksdepartementet, Sosialdepartementet og Utenriksdepartementet. Opprettelsen kan ses i sammenheng med gjenreisningen av landet etter krigen. Myndighetene betraktet film som et viktig redskap for opplæring og opplysning (3). Det gjaldt ikke minst Sosialdepartementet, som utover i 1950-årene engasjerte seg i flere filmproduksjoner.

Aaslaug Aasland, som var landets første kvinnelige statsråd og sosialminister fra 1948 til 1953, gjorde det klart overfor Statens Filmsentral at det måtte bli tale om en meget fri bearbeiding av Brochmanns barnebok. Sosialdepartementet ville foreslå momenter som burde være med i filmen, og det endelige manuskriptet skulle forelegges departementet til godkjenning. Faglige spørsmål omkring syketrygdordning og helsevesen skulle legges frem for departementets trygdeavdeling og for det daværende Helse- direktoratet (4–6).

Ikke farlig på sykehus

Hvorfor tok så Sosialdepartementet initiativ til en filmatisering av boken? Hvilke formål hadde filmen? Sosialminister Aasland forklarte på premieren at hovedhensikten var «å vise barn at det ikke er «farlig» å komme på sykehus» (7) (fig 2, 3). Barna ble tatt godt hånd om og trengte ikke å være redde for å reise hjemmefra. Dette ble også gjentatt i programheftet og i pressemeldingene. I ettertid bekreftet Leif Salomonsen (1898–1972), professor i pediatri og klinikkisjef ved Rikshospitalets barneklinnikk, at filmen hadde oppfylt denne intensjonen: «Det tiltak som skapte filmen «Marianne på sykehus» var et meget nyttig forsøk på å redusere barns sykehustraume. Den burde vises fram med jevne mellomrom for de nye årsklasser av barn som vokser opp» (8).

I denne sammenheng er det interessant å merke seg at Marianne i filmen, til forskjell fra i boken, får besøk av mor på sykehuset. De sterke begrensningene av foreldrenes adgang til å besøke sine barn på sykehus var under debatt i Norge rundt 1950. Ved kortere opphold var det gjerne besøksforbud. Forsvarerne av de restriktive besøksordningene viste blant annet til mangel på pleiepersonell og økt smittefare ved hyppige foreldrebesøk. Motstanderne fremhevet de psykiske påkjenningene for barna ved lengre tids atskillelse fra foreldrene. De hevdet at atskil-



Figur 1 Boken *Marianne på sykehus* (1). Gjengitt med tillatelse fra BONO – Billedkunst Opphavsrett i Norge

lelsen kunne føre til psykiske og psykosomatiske forstyrrelser i lang tid etter oppholdet (8, 9).

Sosiale goder og medisinsk service

Det fantes imidlertid flere grunner til at Sosialdepartementet ønsket en filmatisering. I departementets interne notater og i instruksene fra departementet til Statens Filmsentral ble det, i tråd med den nevnte tankegangen bak opprettelsen av Statens filmsentral og i større grad enn hva som ble presentert utad, lagt vekt på at *Marianne på sykehus* skulle være en opplysningsfilm om trygdeinnretninger og sykeomsorg. Dette ble også understreket i innhentede uttalelser fra departementets trygdeavdeling og fra Helsedirektoratet.

Trygdeavdelingen påpekte at filmen kunne «gi publikum opplysninger om fordelene ved den gjeldende syketrygdordning» (10). Så lenge foreldrene stod i trygdekassen, fikk barna fri sykehjelp. Det spares heller ikke på noe for å hjelpe vesle Marianne. Ambulansefly og legevaktbil bringer henne til sykehuset på raskeste måte. Og når Marianne og mor er klare til å reise hjem fra Rikshospitalet, spør da også Marianne om de ikke skal betale for oppholdet. «Ikke når pappa står i Trygdekassen!» svarer legen greit. Syketrygden var i regelen pliktig for alle arbeidstakere, men de med høyest og lavest inntekt og selvstendig næringsdrivende var ennå utelukket. Da sosialminister Sven Oftedal la frem Folketrygdmeldingen i 1948, var anslagsvis 70–75% av landets befolkning dekket av den offentlige syketrygden. I årene som fulgte arbeidet myndighetene for en

utvidelse av ordningen. Syketrygden skulle være fundamentet i det kommende systemet for sosial trygghet. En universell trygd var målet. Dette ble tilnærmet gjennomført i 1956. Et tiår senere ble syketrygden en del av folketrygden (11, 12).

Helsedirektoratet, under Karl Evangs ledelse, kom med uttalelsen om at boken *Marianne på sykehus* var «et særdeles velegnet grunnlag for en opplysningsfilm om de sosiale goder som befolkningen i Norge kan nyte godt av», og at filmen «kunne gi inntrykk av den rent medisinske service både i og utenfor sykehus, og den måte hvorpå denne service står til tjeneste for alle mennesker i landet uansett bosted og inntekts- og formuesforhold» (13). Filmen kunne med andre ord anskueliggjøre viktige sider ved den norske velferdsstaten. Den kunne vise hvordan det offentlige ville ta hånd om den enkelte fra man ble syk til man ble frisk, med syketransport både til og fra sykehuset, med helsepersonell som straks stod klare til å hjelpe, med det mest moderne medisinske utstyr til disposisjon og med en trygdeordning som dekket kostnadene. Om man var ung eller gammel, rik eller fattig, bodde i Lillesand eller Svolvær, skulle være uten betydning for den medisinske service i velferdsstaten. De offentlige ytelser skulle hvile på prinsipper om universalisme og likebehandling. «Hver eneste pasient stelles det like godt med,» sier også fortellerstemmen et sted i filmen.

Et moderne sykehusvesen

Jeg vil hevde at det må ha ligget nok en viktig tanke bak helsemyndighetenes filmøns-

ke, selv om dette ikke fremgår like klart. Filmen om *Marianne på sykehus* gav også anledning til å vise frem norsk sykehusvesen, og da nærmere bestemt Rikshospitalet, fra dets mest moderne side.

En oppbygging og reorganisering av det norske sykehusvesenet var et av de satsingsområder som helsedirektør Karl Evang skisserte etter den annen verdenskrig. Et sykehusvesen med nok plasser, høy medisinsk kompetanse og rasjonell drift var en forutsetning for velferdsstaten. Evang anslo i 1947 at det trengtes om lag 18 000 nye sykesenger. Dessuten krevdes det en samlet plan for sykehusutbyggingen i landet (14). Til tross for at vekst i økonomien ble prioritert fremfor oppbygging av helse- og sosialsektoren, skjedde det en hel del utover i 1950-årene. Legene ble flere, nye medisinske spesialavdelinger kom til og etter hvert økte også sykehusenes kapasitet.

Ved Rikshospitalet foregikk det i årene etter krigen nybygging, utvidelse og modernisering av nesten alle avdelinger. Som landets sentrale sykehus, forskningsinstitusjon og utdanningssted for leger og sykepleiere, ble Rikshospitalet høyt prioritert av myndighetene. I 1947 la sosialminister Sven Oftedal frem en rammeplan for en fullstendig modernisering av Rikshospitalet. Denne ble vedtatt av et enstemmig Storting. Aaslaug Aasland engasjerte seg sterkt for å føre planen videre etter at Oftedal døde i 1948 (15).

I 1950 åpnet Rikshospitalet to nye kirurgiske avdelinger. Samme år ble det innviet en ny barneklinnikk som var en frigjøringsgave fra Svenska Norgeshjälpen. De neste par årene åpnet blant annet landets første poliklinikk for epileptikere, en ny nevrokirurgisk avdeling og en ny avdeling for øre-nese-hals-sykdommer. *Dagbladet* summerte i 1952: «Store og imponerende bygg er reist, gamle avdelinger er pusset opp og har gitt plass for nye spesialavdelinger. Innvielser forekommer rett som det er» (16).

Rikshospitalet som institusjon har en fremtredende plass i filmen *Marianne på sykehus*, og ikke bare som en ramme rundt fortellingen. I tillegg til at publikum får følge Marianne når hun legges inn på en av de kirurgiske avdelingene, vies nærmere fem minutter av filmen til en fremvisning av de mange nye bygg og avdelinger. Kameraet glir rundt på det store sykehusområdet, mens fortellerstemmen gjør rede for antall pasienter og ansatte, og forklarer hva de enkelte bygningene rommer. «Så rart å se på denne gamle bygningen fra den første tiden mot det monumentale nybygget på etasje på etasje,» kommenteres det for å understreke at Rikshospitalet er i ferd med å bli et topp moderne sykehus.

En modell demonstrerer så hvordan det hele vil se ut når byggearbeidene er ferdige. Da Marianne til slutt sitter i flyet på vei hjem til Lillesand, får vi dessuten se Rikshospitalet i fugleperspektiv. Fremvisningen av alle



Figur 2 «Røntgenapparatet er en fantastisk ting,» kommenteres det i filmen. Gjengitt med tillatelse fra Norsk Filminstitutt



Figur 3 Anestesilege Otto M. Mollestad (1908–73) gir narkose. Gjengitt med tillatelse fra Norsk Filminstitutt



Figur 4 Mer enn 50 ansatte fra Rikshospitalet medvirket i filmen. På bildet ses blant andre overlege Nikolai Paus (1877–1956), reservelege Jean Lange (1905–1990) og (delvis skjult) reservelege Henrik Hagelsteen (1909–). Gjengitt med tillatelse fra Norsk Filminstitutt

bygningene var for øvrig en av de få sider ved filmen som anmelderne kritiserte: «Oppfinnsomheten later plutselig til å være forsvunnet i det øyeblikk vi skal orienteres i Rikshospitalets vrimmel av bygninger og avdelinger» (17).

En opplysningsfilm?

Rikshospitalets ansatte spilte seg selv i filmen, fra vakten i porten og sykesøsteren ved sengen til legene i operasjonsstuen og professoren i auditoriet.

Totalt medvirket mer enn 50 ansatte (fig 4). Foruten at dette var kostnadsbesparende, skulle det bidra til å gi filmen autenticitet. Sagt på en annen måte, ble det brakt inn elementer fra dokumentarsjangeren både når det gjaldt kulisser og aktører.

Men i hvilken grad gav filmen et «dokumentarisk» bilde av sykehusforholdene i Norge og ved Rikshospitalet i 1950? En filmanmelder hevdet at «så realistisk som filmen er, får vi et godt inntrykk av hva sykehus er for noe ... [og] hvordan hele apparatet virker, når noen legges inn». Vedkommende la imidlertid til at «dessverre er ikke alle sykehus så forlokkende som dette» (18). En lege skrev: «Jeg satt på kinoen med en beklemmende følelse av å være utsatt for en smule propaganda for stell og styre. ... Det er vemodig ... å være vitne til en slik film, som frembys under skjær av å kunne være autentisk.»

Legen fortalte om hvordan hun hadde forsøkt å få et barn med ondartet lungebetennelse innlagt på seks ulike sykehus i Oslo, deriblant Rikshospitalet. Over alt hadde pasienten blitt avvist på grunn av plassmangel. Legen avsluttet: «Og så skal man svelge filmen om Marianne. ... Nøkternt betraktet bør det voksne publikum ha øynene åpne for at dette ikke representerer status presens, men kan passere som en fremtidsdrøm» (19).

Historien var ikke enestående. Sykehuse- ne var i sin alminnelighet overbelagt, ventelistene var lange og plassene til øyeblikkelig hjelp var ofte redusert til et minimum. Plassmangelen gjaldt også for Rikshospitalet. Fylkeslegen i Akershus, som hadde en avtale med Rikshospitalet om å motta pasienter til øyeblikkelig hjelp, klaget sin nød i medisinalberetningene etter krigen.

Avtalen betegnet han som «et misfoster av en kontrakt» (20). Ofte var det ikke annen utvei enn å «gå tiggergang mellom de ymse private sykehus i Oslo», og hvert år døde «flere mennesker fordi de ikke kan komme inn i sykehus i rett tid» (21).

Ved de samme kirurgiske avdelingene ved Rikshospitalet som Marianne ble innlagt i, etter en direkte telefonsamtale mellom familielegen i Lillesand og en avdelingenes reserveleger, var det også etter åpningen av det nye kirurgibygget i 1950 flere hundre ventelistepasienter (22).

Rask innleggelse var med andre ord ikke så enkelt å få som filmen gav inntrykk av. I dette henseende var det strengt tatt ikke en opplysningsfilm, men snarere det man ville betegne som en propagandafilm for den norske velferdsstaten, som ble vist for kinopublikum.

Sett under ett kan filmen sies å ha vært en krysning av flere sjangere. Den var en blanding av underholdningsfilm, dokumentarfilm, opplysningsfilm og propagandafilm.

Det er kanskje betegnende at et senere forsøk på å lansere en engelsk versjon av filmen mislyktes fordi de utenlandske film-distributørene mente at den verken var en riktig underholdningsfilm eller passet inn blant undervisningsfilmene (23). Heller ikke filmens målgruppe var entydig. Riktignok var *Marianne på sykehus* en barnefilm. Men helsemyndighetenes budskap synes i like stor grad å ha vært rettet mot foreldrene som mot barna.

Litteratur

1. Brochmann O. Marianne på sykehus. Oslo: Aschehoug, 1948.
2. Guhnfeldt G. Marianne på sykehus. Norges Handels- og Sjøfartstidende 5.12.1950.
3. Diesen JA. Film som statlig folkeopplyser. Statens filmsentral i 50 år. Norsk filminstitutt skriftserie 9, 1998. Oslo: Norsk filminstitutt, 1998.
4. Notat Sosialdepartementet, Administrasjonskontoret 4.5.1949. Riksarkivet (RA), Statens Filmsentrals arkiv (SFA), 0044.
5. Brev fra Sosialdepartementet ved Aaslaug Aasland til Statens Filmsentral ved kontorsjef Jon Mathisen, 4.8.1949. RA, SFA, 0044.
6. Brev fra Sosialdepartementet ved Aaslaug Aasland til Statens Filmsentral, 8.6.1949. RA, SFA, 0044.
7. «Marianne på sykehus» fremvist for innbudte. Aftenposten 4.12.1950.
8. Salomonsen L. Barn på sykehus. Tidsskr Nor Lægeforen 1954; 74: 713–4.
9. Wergeland H. Barn på sykehus. Sykepleien 1954; 20: 607–9.
10. Uttalelse fra Trygdeavdelingen til Sosialdepartementet 30.5.1949. RA, SFA, 0044.
11. Bjørnson Ø, Haavet IE. Langsomt ble landet et velferdssamfunn. Trygds historie 1894–1994. Oslo: ad Notam Gyldendal, 1994: 75.
12. Seip AL. Veiene til velferdsstaten. Norsk sosialpolitikk 1920–75. Oslo: Gyldendal, 1994: 198–206.
13. Uttalelse fra Helsedirektoratet til Sosialdepartementet 13.5.1949.
14. Evang K. Gjennomreisning av folkehelsen i Norge. Oslo: Liv og Helse, Fabritius & Sønners Forlag, 1947.
15. St.prp. nr. 78 (1947). Om fullføring av arbeidet med Rikshospitalets modernisering.
16. Erle. På høyde med det beste ute i verden. Dagbladet 28.1.1952.
17. BF. Marianne på sykehus. Verdens Gang 5.12.1950.
18. Vigerust Å. Marianne på sykehus. Nationen 5.12.1950.
19. Wivart B. Marianne på sykehus. Morgenbladet 22.12.1950.
20. Kjos OT. Medisinalberetninger for Akershus fylke 1945: 3. RA, Statistisk sentralbyrå (SSB), Medisinalinnberetningene, Akershus fylke 1943–45.
21. Kjos OT. Medisinalberetninger for Akershus fylke 1949: 5. RA, Statistisk sentralbyrå (SSB), Medisinalinnberetningene Akershus fylke, 1948–49.
22. Rikshospitalets kapasitet er blitt økt betydelig. Aftenposten 29.1.1952.
23. Brev fra J. Arthur Rank, Overseas Film Distributors Ltd, til K. Sonberg, Kommunenes Filmcentral A/S, 30.11.1954. RA, SFA, 0044.